

ARVSSKATT SOM MEDEL TILL EKONOMISK UTJÄMNING.

Föredrag i Nationaløkonomisk Forening Fredag den 22. Mars 1929.

Af Ernst Wigforss.

En diskussion om arvsskatten som medel till ekonomisk utjämning kan inte hållas inom rimliga gränser, såvida man inte från början rent dogmatiskt slår fast vissa utgångspunkter. Den följande framställningen går ut ifrån, att en utjämning av medborgarnes ekonomiska villkor är i och för sig önskvärd. Om denna strävan efter en jämnare fördelning av välståndet skulle råka i konflikt med kravet på största möjliga produktionsresultat, förutsattes att en avvägning kan komma till stånd, som till riktpunkt har en föreställning om „det största samlade välståndet.“ Slutligen antages enighet råda därom, att samhällets ingrepp för att begränsa de enskildas rätt till egendom och inkomster äro tillräckligt motiverade, då man kan hänvisa till „samhällsnyttan“. Arvsskatten som en metod att begränsa enskild förmögenhet anses sålunda icke kunna avvisas genom åberopande av något slags oförytterliga rättigheter. Den som vill kritisera, får göra det genom att söka påvisa dess skadliga verkningar för näringslivet och det allmänna välståndet.

Den filosofiskt anlagde har kanske svårt att svälja en så stor dosis dogmatism, medan den praktiskt intresserade nationaløkonomen kan finna förutsättningarna alltför självklara för att behöva omnämnas. Filosofen torde emellertid vara villig att erkänna, att problemställningen har sitt intresse, även om förutsättningarna endast försöksvis godtagas. Och vad den motsatta invändningen beträffar, kan det erinras om att den offentliga diskussionen i Sverige under våren och sommaren 1928 med anledning av ett i riksdagen väckt förslag att skärpa arvsskatten, tydligt visade långt större meningsskiljaktigheter i fråga om det önskvärda i en utjämning, än nationalekonomer kanske äro böjda för att antaga, liksom denna diskussion också bar

vittne om hur starkt och obrutet naturrättsliga åskådningar leva kvar även på sådana håll, där man icke skulle ha väntat dem.

Efter denna inledande betraktelse synes det vara möjligt att dela upp behandlingen av frågan under tre stycken rubriker, som alla framhäva problemets praktiska karaktär. Först har man ju anledning att fråga, om överhuvudtaget något står att vinna för den ekonomiska utjämningen på arvs-skattens väg, eller huru mycket som står att vinna. Blir svaret positivt, d. v. s. anses en arvsbeskattning ha en utjämmande verkan, inställer sig spørsmålet, vilka andra verkningar som kunna väntas följa. Hur påverkas alla de krafter i samhället, som man kan kalla de „välståndsskapande“? Vilka följder kan man vänta för kapitalbildningen, företagsamheten, medborgnes effektivitet överhuvud? Slutligen en tredje synpunkt, som strängt taget inte kan skiljas från de under den andra rubriken omnämnda, men som det synes vara praktiskt att — om också i allra största korthet — ta upp till övervägande för sig: hur skulle en stark begränsning av den ärvda förmögenheten påverka hela den ekonomiska organisationen, i betydelse av systemet med enskild äganderätt, fri företagsamhet, fri konkurrens?

Den ärvda egendomen och den ekonomiska olikheten.

Det får anses överflödigt att här närmare gå in på det faktiska läget ifråga om fördelning av egendom och inkomster. Rika och fattiga ibland varandra är en företeelse i vår egen tid likaväl som den var på apostelns. Det är ytterst osannolikt, att så grundläggande samhällsföreteelser som inkomst- och förmögenhetsfördelningen ha att uppvisa några mycket snabba förändringar i länder, där man inte kan tala om sociala eller ekonomiska revolutioner. Man vågar därför erinra om t. ex. sammanställningarna hos den amerikanske statistikern W. I. King i hans 1919 utkomna *Wealth and income of the people of the United States*. Siffrorna gälla tiden omkring 1910 och han delar upp befolkningen i 2 pCt. „rikaste“, 18 pCt. „högre medelklass“, 15 pCt. „lägre medelklass“ och 65 pCt. „fattigaste“. Resultat för U. S. A., England, Frankrike och Preussen blir, att de 2 pCt. ha mellan 57 och 72 pCt. av förmögenheten, de 18 pCt. mellan 24 och 33 pCt., de 15 pCt. mellan 3 och 6 pCt. och de 65 pCt. mellan 2 och 5 pCt. Av inkomsterna ha i U. S. A. och Preussen de 2 pCt. mellan 20 och 25 pCt.,

de 18 pCt. omkring 27 pCt., de 15 pCt. ha 13 à 14 pCt. och de 65 pCt. mellan 36 och 39 pCt. Spridda undersökningar från tiden efter världskriget synas ge ungefär liknande siffror även för t. ex. Sveriges del. Någon tendens till utjämning under inverkan av de ekonomiska krafternas fria spel, som det brukar heta, kan sålunda inte konstateras. För Europa synes inga som helst fakta ha blivit anförda, som ge stöd åt en i dagspressen och den populära diskussionen ofta uttalad uppfattning, att förbättringen av de breda folklagrens levnadsstandard skulle innebära en sådan utjämning. Men även den mycket omtalade ekonomiska revolutionen i Amerika under senaste år, genom vilken lönarbetareklassen i stor utsträckning skulle ha övergått till att bli en klass av egendomsägare, torde man kunna lämna ur räkningen. Om det skulle vara riktigt att 5 pCt. av de anställda i den amerikanska industrin lagt sig till med eller äro på väg att lägga sig till med 5 pCt. av aktierna i de företag, vari de arbeta, betyder ju detta föga. Men därtill kommer ett faktum, som inte alltid uppmärksammas, men som påpekats i „The American economic review“, juni 1927, av Willard C. Fisher, att nämligen „de anställda“ i detta sammanhang innefatta bolagens personal från grovarbetarna över förmän, verkmästare och ingenjörer upp till verkställande direktörer. Fördelningen på dessa olika grupper meddelas icke av bolagen, och åtskilligt tyder på att anställda i „ansvarig“ ställning hugnas med lejonparten. Man kan tydligen inte håller för Amerikas del tala om någon ändring i den typiska egendomsfördelningen.

Gentemot den nu diskuterade uppfattningen om en gradvis försiggående utjämning står som bekant den rakt motsatta, att utvecklingen i våra moderna samhällen går till en större anhopning av förmögenheten i ett fåtals händer, och att alltså klyftan mellan rika och fattiga vidgas. Det torde vara onödigt att här gå in på detta mycket omdebatterade spörsmål. Skulle den sistnämnda uppfattningen vara riktig, blir frågan om den ekonomiska utjämningen endast så mycket mera aktuell. Inte håller behöver man uppehålla sig vid statistiska spekulationer, sådana som den bekanta „Paretos lag“, om något slags oföränderlighet hos kurvan för inkomstfördelningen. Den högst anmärkningsvärda likheten mellan dessa kurvor för olika länder förlorar sin mystiska karaktär, i samma ögonblick man erinrar sig den stora likheten mellan dessa länders ekonomiska organisation och reglering av äganderätten.

De olikheter som framträda i den stora likheten ge just därför anvisning på var man har att söka åtminstone en del av

orsakerna till den ojämna fördelningen. Då England visar den största ojämnheten i fördelningen, då 2 pCt. av förmögenhetsägarna där synas vara i besittning av mer än 70 pCt. av förmögenheten, medan i en rad andra länder mellan 50 och 60 pCt. falla på den lilla gruppen „rikaste“, tänker man omedelbart på jordegendomens större „koncentrering“ i England, och sambandet med arvsrätten eller testamentsrätten synes påtagligt. Det är naturligtvis denna punkt, som för vår diskussion har den avgörande betydelsen. Spelar ärvd förmögenhet eller ärvd ekonomisk ställning överhuvud en väsentlig roll för de ekonomiska olikheterna, är det en naturlig slutsats, att en begränsning av arvsrätten genom arvsskatt eller på annat sätt måste verka utjämnande.

Tyvärre har man inte i denna fråga någon hjälp av undersökningar, som äga stöd i statistiskt material. Inte heller kan man vädja till någon allmän opinion bland sakkunniga iakttagare. En känd historik över kända nationalekonomers ställning till denna sida av fördelningsproblemet är den som ingår i Hugh Daltons skrift „Some aspects of the inequality of incomes“, och den vittnar om hur förvånande litet saken tilldragit sig deras uppmärksamhet eller ansette falla inom den ekonomiska vetenskapens rāmärken. Förhållandet är kanske inte så svårt att förklara och behöver i alla händelser inte här sysselsätta oss. De senaste årtiondena har emellertid frågan i stigande grad blivit aktuell, väl i samband med att hela arvsrätten satts under debatt, och för närvarande möter det ingen svårighet att göra ett rikhaltigt urval av subjektiva omdömen från representanter för den ekonomiska verenskapen. De äro emellertid sinsemellan rätt så stridiga och kunde nästan sägas växla allt efter respektive vetenskapsmäns praktiska inställning till striderna på det sociala och politiska området, om man inte hellre vill uttrycka saken så, att deras praktiska inställning växlar alltefter deras personliga omdöme om vissa ekonomiska faktorer t. ex. arvsrättens betydelse för den ekonomiska olikheten. Det är känt att en man som Edwin Cannan för länge sedan mycket energiskt framhållit betydelsen av att studera „fördelningen mellan individer“ och inte bara „fördelningen mellan produktionsfaktorer“. Och hans personliga syn på den ärvda egendomens betydelse framgår ganska klart av några rader i en bekant artikel av hans hand i *Economic Journal* för 1905:

„Att föreställa sig att de enda eller enda betydande orsakerna (till den ojämna fördelningen) äro olikheter i sparsamhet och omdömesförmåga vid placeringen av kapital, är inte bara orimligt utan också

farligt. Om vi skola kunna komma med effektiv kritik av vilda reformprojekt, måste vi ha ögonen öppna för fakta, även de mest självklara fakta. Var och en vet, att i alla länder utom de nyaste är det olikheten i de mängder egendom, som enskilda fått genom arv eller testamente, som är den ojämförligt mest betydande orsaken till ojämnheten i egendomens faktiska fördelning. Eftertanken säger oss vidare, att den relativa betydelsen av denna orsak kommer att i framtiden växa, snarare än att minskas. Allteftersom tiden går, måste sparandet i varje generation komma att utgöra en allt mindre del av hela den från äldre släktled nedärvda förmögenheten."

Cannan erinrar i detta sammanhang om hur även i ett „nytt land“ som Amerika, där den ärvda förmögenheten rimligtvis borde intaga en mindre framskjuten plats, förhållandena alltmer börja likna dem i Europa. Därom har man ett vittnesbörd i den bekante amerikanske nationalekonomen H. R. Seager, som år 1904 kunde skriva:

„Så länge en rimlig grad av jämlikhet bevaras ifråga om möjligheterna att ta sig fram på det ekonomiska området (equality of economic opportunity), komma sannolikt de krafter att behålla överhanden, som verka upplösande på de stora anhopningarna av förmögenhet, och de som äro mycket rika i var generation, komma troligen att vara sådana, som ha förvärvat större delen av sin rikedom under sin egen livstid. Detta har varit fallet i Förenta Staterna fram till närvarande tid, och det finns ingenting i metoden att betala ränta och jordränta för bruket av rättmätigt förvärrad egendom, som hotar att förändra detta förhållande i framtiden."

En ny upplaga av Seagers bok kom ut 1913, och där hade författaren strukit det sista påståendet och omarbetat hela stycket. Han slutar också med ett bestämt förord för arvsskatten som ett medel till ekonomisk utjämning:

„Även om ärvda förmögenheter skulle vara förslösade efter några generationer, är det icke desto mindre sant, att mycket av den vid varje tid existerande rikedom har ärvts av dem som äga den. Begränsningar av arven genom arvsskatter äro därför effektiva medel att minska olikheterna i förmögenhet mellan medlemmarna i varje ny generation."

Cannan själv drar i den nämnda artikeln sina slutsatser om hela frågan i några sammanfattande rader:

„Nationalekonomen betraktar den nuvarande ojämna fördelningen såsom i och för sig ytterligt slösaktig, men ser att den i stort sett för närvarande måste bibehållas, emedan den levererar både den psykologiska drivkraften och regulatören för det nuvarande produktionssättet. Och även om det vore möjligt, skulle det inte löna sig att genomföra en idealisk fördelning, om den ledde till betydande sänkning av produktionsresultatet per huvud. Den nuvarande olikheten är faktiskt i stort sett ett nödvändigt ont. Men det finns många goda skäl för att antaga, att olikheten är större än som är nödvändigt, och för att åt-

minstone hoppas, att den med tiden kan bli starkt förminskad, om inte helt och hållet avskaffad, utan någon nämnvärd skada (och till och med kanske till nytta) för produktionen."

Ifråga om den ärvda egendomens betydelse har Cannen många meningsfränder. Jag behöver bara erinra om de moderna engelska liberalerna och deras program för ekonomisk utjämning, delvis med hjälp av arvsskatten. Det är bekant att i utformningen av detta program ha en rad av Englands mest kända nationalekonomer tagit verksam del, och det synes onödigt att belasta framställningen med namn och citat, som endast skulle understryka ett välbekant faktum.

Sen finner man hela skalan av nyanser ända fram till dem som ställa sig tvivlande för att inte säga helt avvisande till uppfattningen om arvsrätten som en väsentlig orsak till den ojämna fördelningen. Bland andra kunde man erinra om prof. Heckscher, som visserligen inte synes vara motståndare till en arvsbeskattning i utjämnande syfte, men som samtidigt tycks vara böjd för att betrakta den ärvda egendomen som en ganska oväsentlig faktor vid förklaringen av den ekonomiska olikheten. I en skrift från 1913 om varpå det beror att några människor äro rika och andra fattiga heter det sålunda att arvsrätten „utgör alltså icke någon mycket viktig förklaring till den ojämna förmögenhetsfördelningen. Det finns emellertid en andra faktor och den är långt betydelsefullare: olikheten i ekonomisk begåvning." Och samma uppfattning får på ett annat ställe det nästan paradoxala uttrycket, att „emellertid är det ju ett nästan olösligt problem att avgöra, om gagnet eller skadan av en stor ärvd förmögenhet rent ekonomiskt sett i verkligheten överväger för arvtagaren. Dock måste väl det förra trots allt antagas vara tyngre vägande."

Mindra extremt men likväl på den försiktiga sidan synes man också möta Sir Josiah Stamp, som i sin „presidential address" år 1926 inför section F av British Association sökte dra upp riktlinjerna för en verklig undersökning av de problem, som hänga samman med „Inheritance as an economic factor". I hans punkt nr 7 frågas just, vilken roll inkomsten av egendom, resp. inkomsten av arbete spelar för de större inkomsttagarna. Svaret skulle vara en „väsentlig hjälp" för att bedöma den ärvda egendomens betydelse i förhållande till andra faktorer, som kunna förorsaka ekonomisk olikhet. Sir Josiahs argumentering är allt för kortfattad för att utesluta missförstånd. Han anser det sannolikt att för 110 år sen i England „when the income from property was to the income from

business as 100 to 60, instead of 100 to 400 as it is to-day, the effect of inheritance and accumulation on distribution was far greater than to-day, when many of the highest fortunes have been made within the lifetime of the holder, without significant initial resources." Antagandet synes stå i rak strid mot Cannans ovan anförda uttalande om den ärvda egendomens växande betydelse, men behöver inte göra det. Varken Cannan eller någon annan torde förneka, att ett jordbrukande samhälle, med jordegendomen ojämnt fördelad, under långa perioder kan uppvisa en hög grad av stabilitet och ge prov på ärftlighetens dominerande roll vid avgörandet av egendomens fördelning. „Den industriella revolutionen“ skapar helt andra förutsättningar för en „ståndscirkulation“. Detta är inte mera anmärkningsvärt, än att massor av egendomslösa kunna bli jordägare i ett kolonialland, som håller på att befolkas. Frågan är om inte rörligheten även på det industriella området kan anses avtaga allteftersom landet blir „fullbyggt“. Det är härpå Cannan syftar, när han förklarar den ärvda förmögenhetens mindre framträdande roll i Amerika med landets „ungdom“. Det är ju ett faktum, att det även i U. S. A. finns förmögenheter, som nu gått över till tredje, fjärde eller t. o. m. femte generationen. Och tendensen att ställa åtminstone vissa delar av förmögenheten under sådan förvaltning, att den undandrages arvingarnes fria förfogande, uppges vara i tillväxt. Detta är endast naturligt under ett ekonomiskt system, där förmögenhet för allt flera ägare inte betyder konkreta kapitalföremål utan i stället en rätt till viss inkomst.

När det gäller de mycket stora inkomsttagarnes inkomst av egendom i jämförelse med deras inkomst av arbete, anser sig Stamp kunna antaga att inkomster mellan £ 10,000 och £ 100,000 till omkring 70 pCt. äro inkomster av egendom — vid inkomster över £ 100,000 mer än 70 pCt. —, men han förmodar att den del som faller på inkomst av ärvd egendom, är „mycket mindre än som allmänt antages.“ Det framgår inte, om detta anses för ett argument mot åsikten, att ärftligheten spelar en dominerande roll för den ekonomiska olikheten. Klart är emellertid, att denna dominerande roll inte är densamma som att största delen av de stora inkomsterna skall vara inkomst av ärvd egendom. Den ärvda egendomen behöver endast vara den viktigaste förutsättningen för att den stora inkomsten har kunnat förvärfvas. En större mängd ärvd förmögenhet bör ju rimligen ge ett försprång ifråga om inkomster och härmed ifråga om möjlighet att samla förmögenhet. Liksom

naturligtvis den bättre utbildning och de större möjligheterna i allmänhet, som följa med föräldrarnes bättre ekonomiska ställning, höra till de olikhet främjande faktorer, om vilka man endast behöver erinra. Vill man hålla sig på den allra säkraste sidan, får man inskränka sig till slutsatsen att frågan om den ärvda egendomens betydelse inte kan generellt besvaras. Förhållandena äro olika i olika länder och vid olika tider. Vad som kan vinnas för utjämningsstyftet genom en begränsning av arvsrätten, får alltså diskuteras i varje fall för sig. Emellertid kan man ju inte undgå att lägga märke till den ganska enhälliga uppfattningen hos föräldrar, när det gäller arvsrätten. Föräldrar kunna ha öppna ögon för att arv av stora förmögenheter nog ha sina skuggsidor. Men de äro säkerligen allmänt övertygade om att barnen ha bättre utsikter att få leva sitt liv som ekonomiskt välsituerade, om de ärva en förmögenhet, än om de inta göra det.

Det bör kanske understrykas, att åsikten om arvsrättens betydelse för uppdelningen i sociala och ekonomiska klasser inte innebär något påstående att de allra rikaste i en viss generation måste vara barn av de allra rikaste i en föregående. Cirkulationen inom „den ekonomiska överklassen“ kan vara livlig nog, men en Vanderbilt eller Astor eller Gould kan upphinnas och passeras av en Ford, utan att därför satsen om den ärvda förmögenhetens roll lider någon skada. För övrigt är det inte för den praktiska frågan om arvsskatten av någon fundamental betydelse, om man lägger något större eller något mindre vikt vid den ärvda egendomens inflytande. Endast erfarenheten kan till sist fälla avgörandet, och så snart man menar att åtskilligt kan vinnas för en jämnare fördelning genom begränsning av arvsrätten, bör ju en åtgärd vara indicerad — för den händelse icke ett veto måste inläggas med hänsyn till de synpunkter, som diskuteras under den nästa stora rubriken.

Arvsskatt och produktion.

Problemet om arvsskattens inverkan på det allmänna välståndet kan ju betraktas som en del av det gamla och ständigt lika aktuella problemet om beskattningens verkningar överhuvud. Arvsskatten är en förmögenhetsskatt, som pålägges med ojämna och ovissa mellanrum. Den kan, om man så vill, anses för en uppskjuten inkomstskatt. En diskussion om den ekonomiska utjämnningen med utgångspunkt från inkomstskatten skulle erbjuda fördelen, att mycket tillspetsade eller extrema möjligheter

inte hade så lätt att tränga sig fram till ett obehörigt rum i folks medvetande. Arvsskatten kan utan svårighet i tankarna skärpas, tills alla spår av arvsrätt äro försvunna. Det är svårare att föreställa sig en inkomstskatt, som berövar folk alla deras inkomster. Till och med en „förmögenhetsskatt“ torde i detta hänseende kunna ställas i en annan kategori än arvsskatten. Åtminstone i Sverige är språkbruket sådant, att en blygsam sparpenning inte gärna får namnet „förmögenhet“. Den stora skaran av små „sparare“ känna sig inte omedelbart vara föremål för en skärpt förmögenhetsbeskattning. Men även de minsta pänningbelopp kunna gå i arv, och arvsskatten kan tänkas hota dem alla.

Man kan knappast med fördel diskutera beskattningens inverkan på produktionen utan att ha en viss föreställning om storleksordningen hos de åsyftade skatterna. En arvsskatt, som skall tjäna den ekonomiska utjämningen, måste visserligen i och med detsamma antagas vara ganska kraftigt tiltagen, och de mycket milda formerna av beskattning och deras verkningar äro alltså från början uteslutna. Men marginalen är ändå alldeles för vid, så länge man saknar varje gräns åt andra sidan och därför kan tillåta sig att resonera, som om frågan gällde tillvaron av arvsrätt överhuvud. Den till synes enkla och lätt-tillgängliga utvägen ur svårigheten vore ju att i några korta satser konstatera, hur en arvsbeskattning med utjämnings syfte skulle se ut. Men var och en vet att på beskattningens område kanske mer än på de flesta andra gäller regeln, att vad som i dag framkallar harmsna protester i morron gått in i allmänna medvetandet som något självklart. Inkomstskattens historia i olika länder ger oss härför de klaraste bevis. Denna synpunkt understrykes av den bekanta engelska skattekomitén, den s. k. Colwynkomitén, och i den ovan nämnda artikeln av Stamp erinras också om hur „oförsvarlig“ och „ödesdiger“ den engelska inkomstskatten förklarades vara, då den gick upp till 1 sh. 3 d. på £. En strävan att med arvsskattens hjälp förminska klyftan mellan rika och fattiga får naturligtvis ta hänsyn till de psykologiska faktorer, som här spela stor roll, och det är icke möjligt att från början uttala någon mening om, hur långt man så småningom kan komma på den inslagna vägen.

Men för att inte vara alldeles utan hållpunkter för fantasien kunna vi ju rent försöksvis tänka oss, att ett inte alltför litet steg har tagits, och att arv som gå till make eller barn, begränsats på följande sätt: De minsta förmögenheterna helt skattefria. Om man sätter gränsen vid 10,000, 20,000 eller

30,000 kr., spelar ingen roll, då skatteprocenten även för de närmast högre liggande beloppen får hållas låg. Låt sedan skatten stiga till 10 pCt. eller 15 pCt. vid 100,000, antag att den vid en halv million är uppe i 30 pCt., och vid en million i 50 pCt. Arv till syskon och avlägsnare släktingar behöva ej sysselsätta oss. Farhågorna för en arvsbegränsnings skadliga verkningar synas inte ha någon grund alls, så snart man går utanför den allra trängsta familjekretsen. Personer som låta sitt ekonomiska handlande, sin företagsamhet eller sin sparsamhet, nämnvärt påverkas av önskan att lämna arv till syskon, torde vara ganska fåtaliga. Den del av arvlåten förmögenhet, som går till syskon eller syskons avkomligar, är också relativt liten. Enligt den svenska „lagberedningens“ undersökningar var denna del åren 1919 och 1920 mellan 13 och 14 pCt. För ännu avlägsnare släktingar uppgick andelen inte till 1 pCt. Den ekonomiska betydelsen var alltså försvinnande liten av den begränsning i arvsrätten, som förra året beslöts i Sverige. Numera är all arvsrätt avklippt från och med kusiner. Under striden om denna begränsning talades en del hårda ord om detta avsteg från västerländska rättssedvänjor och inträdet i samma grupp som Sovjetryssland, men några egentliga återverkningar på det ekonomiska livet torda ingen vänta sig.

Däremot kan man naturligtvis inte underlåta att diskutera de möjliga verkningarna av en arvsskatt, som starkt begränsar storleken av de förmögenheter, som tillfalla barnen. Det är emellertid omöjligt, och jag hoppas även onödigt, att gå in på de många orimliga eller betydelselösa invändningar mot arvsskatten, som ha sin grund i okunnighet, missförstånd eller bristande klarhet. Hur sådana meningslösa invändningar kunna framställas även från representanter för den ekonomiska vetenskapen, erinras man om prof. Cassels nyligen utgivna stridskrift mot vissa meningsriktningar i vår tid, som han kallar för socialistiska. I denna skrift heter det rentav, att kraven på förmögenhetsskatt i olika former, särskilt i den om en kapitalskatt för avbetalning av statsskuld, grundar sig på villfarelsen, att kapital är en summa pengar, som kan konsumeras. Och prof. Cassel anser sig bevisa det orimliga i kravet genom en utläggning av realkapitalets natur.

Hade Cassel rätt vore ju idéerna om „kapitalkonfiskering“ inte så farliga, närmast att förlikna vid juridikens „försök med odugliga medel“. Då är det naturligare att medgiva möjligheten av en konfiskering och sedan framhäva dess vådor, såsom också vanligen sker. En arvsskatt anses därvid ofta ha en

starkare tendens att verka „kapitalförstörande“ än t. ex. inkomstskatten. Det är ju möjligt, att denna uppfattning är riktig, men i så fall får den stödjas av en ingående analys, och inte bara med en vädjan till namnet förmögenhetsskatt. En skatt som beräknas på förmögenheten, kan mycket väl betalas ur skatte- dragarens inkomst, likaväl som en inkomstskatt kan betalas genom realisation av förmögenhet. En hög inkomstskatt lägger hinder i vägen för en annars möjlig kapitalbildning i enskild hand, likaväl som en arvsskatt försvårar den.

Man hamnar sålunda vid en diskussion om arvsskattens inverkan på välståndet i de gamla kända kategorierna vid all diskussion om beskattningen. Den påverkar mänskan själv såsom arbetande, och den påverkar hennes arbetsverktyg, alltså den personliga dugligheten å ena sidan, kapitalbildningen å den andra. Men i båda fallen har man att skilja mellan verkningarna på „förmågan“ och verkningarna på „viljan“. En inkomst- eller förmögenhetsskatt, som starkt reducerar den enskildes resurser, reducerar i och med detsamma hans förmåga att spara, men den behöver inte minska hans vilja att spara, eller vad vi bruka kalla hans sparsamhet. Även den hårdaste inkomstskatt torde lämna den personliga dugligheten hos en företagare, hans fysiska och andliga effektivitet oberörd, men den kan tänkas hämma hans vilja att sätta i gång företag, d. v. s. hans företagsamhet. Likaså betyder en höjning av de fattigare folklagrens levnadsstandard utan tvivel en höjning av deras faktiska effektivitet, men huru långt det betyder en stegrad vilja att arbeta, beror på mångahanda omständigheter.

Verkningarna på mänskornas vilja av en hård beskattning bedömas ju mycket olika. Under förutsättning att en ekonomisk utjämning skulle höja de breda lagrens levnadsstandard, har man ingen anledning att frukta någon minskning i deras „arbetsamhet“. Visserligen kan det anföras, att kraven på kortare arbetstid ha vuxit i styrka med de bättre inkomsterna, men detta innebär ju endast från de arbetandes sida ett uttryck för deras uppfattning om vari verkligt „välstånd“ består. De föredra fritid framför en viss mängd materiella nyttigheter.

Inte håller för den form av arbete som kallas företagsamhet, synes man behöva frukta några ogynnsamma verkningar av en arvsskatt i ovan skisserad gestalt. Arvsskatten, som faller någon gång i den ovissa framtiden, bör verka mindre hämmande än en inkomstskatt, även om denna skulle vara i realiteten mildare, och det kan därför inte vara ur vägen att påpeka, hurusom de flesta nationalekonomer, som hördes av den en-

gelska Colwynkomitén, voro eniga om att den engelska inkomstskatten inte hade någon mycket allvarlig inverkan på arbetsamhet och företagsamhet — se rapporten s. 160. Och Lord Bradbury uttryckte sig på följande ganska drastiska sätt:

„Jag kan inte själv tänka mig, att någon blir mindre ivrig att göra vinst, bara därför att man tar ifrån honom hälften av vinsten. I själva verket tror jag att det i viss utsträckning kan göra honom ivrigare, eftersom han med bara hälften i behåll naturligtvis är mycket mera angelägen att förtjäna pengar. Han kan nog säga: Well, då jag måste lämna ifrån mig tredjedelen av min vinst, är det faktiskt inte lönt att göra någon vinst alls, men jag tvivlar på att han i praktiken handlar därefter.“

Vad som gäller om företagsamheten, torde i stort sett gälla om sparsamheten, d. v. s. viljan att spara. Det är visserligen sant, att inkomstskatten i detta fall stundom anses ha ett företräde. Inkomstskatten kännes mera omedelbart och kan alltså föranleda en konsumtionsbegränsning, som man inte ålägger sig av hänsyn till den avlägsna arvsskatten. Å andra sidan borde farhågorna för att en hård beskattning lockar till slöseri, därför att de sparade medlen ju bli „dubbelt“ beskattade, vara väsentligt mindre i fråga om arvsskatten, just därför att den inte spelar samma omedelbara roll som inkomstskatten. Hela problemet har en sådan mångfald sidor, och verkningarna på olika inkomstklasser och olika temperament äro så svåra att väga mot varandra, att delade meningar äro naturliga. Colwynkomitén, vars majoritet bestod av affärsmän och nationalekonomer, kommer efter grundliga analyser till slutsatser, som icke stödjade tron på inkomstskatten och arvsskatten som allvarliga hinder för sparsamhet och företagsamhet. Man kan antaga att Sir Josiah Stamp i hög grad satt sin prägel på betänkandet. Då Stamp i sitt flera gånger nämnda föredrag om arvsrättens ekonomiska betydelse starkt stryker under sin övertygelse, att önskan om att lämna egendom i arv varit och fortfarande är ett mycket kraftigt motiv till sparande och kapitalbildning, så synes denna olika placering av akcenterna kunna bero på att Colwynkomitén hade att överväga det existerande engelska skattesystemet, medan föredraget sysslar med arvsrättens betydelse överhuvud. I förra fallet synas argumenten lagda gentemot överdrivna föreställningar om den engelska beskattningens skadliga ekonomiska verkningar, i senare fallet mot idéerna om ett samhälle utan ärvd förmögenhet.

Men det är uppenbart, att dessa „familjemotiv“ öva sitt egentliga inflytande inom de grupper av sparare, som icke

skulle särskilt hårt drabbas av en arvsskatt, som endast syftar till utjämning av de verkligt stora olikheterna i förmögenhet. Och även om en arvsskatt gjordes starkt progressiv redan långt nere på förmögenhetsskalan, är det inte givet, att sparsamheten därav skulle hämmas. Vid inkomstskatten torde man tvärtom med rätta antaga, att den för de mindre och medelstora inkomsttagarnes del snarast leder till en ökad vilja att spara. Och den som vill skydda hustru och barn mot oförutsedda svårigheter, kan knappast lockas till slöseri genom vetenskapen om att arvsskatten under alla förhållanden tar bort en del av det han lyckats sammanspara.

Men så snart man kommer upp till de verkligt stora förmögenheterna komma andra motiv med i spelet. Det är föga troligt, att en familjefar med millionförmögenhet och kanske flera hundratusen kronor i årsinkomst låter sin konsumtion eller sitt sparande väsentligen bestämmas av tanken på hur mycket han skall lämna i arv åt sina barn. Deras framtid är i alla händelser trygged. Och skulle han drivas av en stark önskan att se dem i spetsen för stora företag, som förvaltare av väldiga kapital, så betyder väl detta att han själv i hög grad uppskattar dessa ting och själv bestämmas i sitt handlande av dem. Men den som värderar rikedom, därför att den ger makt, låter knappast bli att samla rikedom, medan han själv lever, bara därför att han inte får lämna den obesuren åt sina arvingar. Från Andrew Carnegie citeras ofta ett uttalande om den rikes ärelystnad att lämna efter sig så mycket som möjligt, och hur tanken på att väldiga summor skola gå till staten inte behöver verka avskräckande utan t. o. m. kan utgöra en lockelse.

I vilket fall som helst återstår det erkända faktum, att tanken på en mera avlägsen framtid utövar ett ganska svagt inflytande på mänskors handlingar nu. Jag behöver i detta sammanhang bara erinra om Cassels försök att bestämma den lägsta räntefot som är förenlig med fortsatt sparande. Han antar att räntan inte kan sjunka mycket under 3 pCt. utan att kapitalkonsumtion inträder, och detta stödes på hänvisningen till individens livslängd eller rättare sagt den tidrymd på kanske 30 år under vilken han antages kunna „spara“. Cassel synes sålunda inte förutsätta att sparandet mycket starkt påverkas av tanken på barnen. Även Stamp gör en mycket bestämd skillnad mellan mänskors intresse för sina besparingar under en näraliggande framtid och deras öde långt efteråt.

„Det sparade kapitalets öde (med undantag för det specialfall jordegendomen utgör) efter trettio eller fyrtio år har ingen nämnvärd in-

verkan på arbete och produktion i nuvarande ögonblick. Jag godtar därför den populära uppskattningen ifråga om detta motiv, men jag understryker det mycket mera ifråga om de omedelbara verkningarna och fäster långt mindre vikt vid det i dess slutliga verkningar."

Det är i överensstämmelse med denna uppfattning som Stamp uttalat sina sympatier för en utbyggnad av arvsskatten efter Rignanös bekanta linjer, d. v. s. skillnad göres mellan skatten på förmögenhet, som arvlåtaren själv förvärvat, och den som han i sin tur ärvt av en föregående generation. De tekniska svårigheter som uppenbarligen äro förbundna med tanken att följa en viss förmögenhets öden genom flera generationer, och att bestämma, vad som är förvärvat och vad som är ärvt, kunna här inte diskuteras. Det kan emellertid nämnas, att då Colwynkomitén vände sig till det engelska skatteverket, Inland Revenue Department, för att utröna möjligheterna för en sådan arvsbeskattning, svarade man inte alldeles avvisande, ehuru man framhävde svårigheterna. En förenklad Rignanosplan, som undviker den egentliga svårigheten, har emellertid framlagts av H. D. Henderson och vunnit tillslutning från män som W. T. Layton, J. M. Keynes, Henry Clay m. fl. Förenklingen av den ursprungliga Rignanosplanen består däri, att man endast räknar med differentiering mellan arv som första gången och de som andra gången övergå i nya händer, och att man redan vid första överlåtelsen uttar även den skatt, som skall gälla vid den andra överlåtelsen, på så sätt att kapitalet övertages av staten men räntan utgår till arvtagaren under hans livstid. Därmed har man undkommit svårigheten att följa förmögenhetens öden.

Det förefaller ganska sannolikt, att man på denna väg skulle kunna undanrödja farhågorna för arvsskattens skadliga inverkan på viljan att spara. Den borde tvärtom bli stärkt, då allt „nysparat" kapital behandlas mildare än det „ärvda". Men hela denna psykologiska sida av spörsmålet har förmodligen tilldragit sig onödigt stor uppmärksamhet, under förutsättning att de mindre förmögenheterna bli relativt mildt beskattade. Däremot kvarstår problemet om skattens verkan på förmågan att bilda kapital. Denna verkan är ofrånkomlig, hur mycket eller hur litet beskattningen sen må öva inflytande på viljan. Denna mera påtagliga sida av saken kan ju inte förbigås, även när det gäller arvsskattens inverkan på mänskornas personliga duglighet, ehuru många ord inte behöva spillas på det ganska uppenbara faktum, att en arvsskatt knappast kan tänkas få en sådan form, att den skulle minska effektiviteten. Däremot bör

den i sina indirekta resultat verka avgjort höjande på den personliga dugtigheten hos de breda folklager, som skulle få sin levnadsstandard höjd. Mot de neutrala eller uppenbarligen gynnsamma verkningarna av ekonomisk utjämning genom arvsskatt har man alltså väsentligen att ställa upp de nackdelar, som kunna följa av en minskad kapitalbildning i enskilda medborgares händer. För många torde hela det här diskuterade problemet också te sig ganska enkelt som en fråga om kapitalbildningens öden vid en hård beskattning av stora förmögenheter (eller inkomster).

Därmed är man framme vid en fråga, som förut kunnat lämnas ur räkningen, nämligen de olika sätt, varpå en arvsbeskattning kan verka utjämnande, alltefter de inflytande medlens användning. Och en sådan diskussion kan inte föras utan att man går in på beskattningen i övrigt. Det finns två möjligheter för användningen av inflytande arvsskattemedel. Staten kan använda dem för löpande årliga utgifter, och staten kan fondera dem, d. v. s. bilda kapital. I båda fallen kan resultatet bli en ekonomisk utjämning. Det är bäst att säga kan och inte måste, ty allt beror här på arten av redan utgående skatter och i vilken utsträckning arvsskatten är avsedd att skaffa medel till nya utgifter eller endast att träda i stället för de gamla skatterna. Är det sistnämnda meningen, behöver en arvsskatt, även om den är mycket hård, inte nödvändigtvis införa något nytt utjämnande element. Om alla statens utgifter förut täcktes av en starkt progressiv inkomstskatt, som nu utbytes mot en starkt progressiv arvsskatt, kan förändringen bli liten eller ingen alls. Var däremot beskattningen förut så anordnad, att den tog ut relativt mycket av de breda lagren med små inkomster, bör en arvsskatt som träder i stället, ha en utjämnande effekt. I förra fallet lämnas kapitalbildningen väsentligen oberörd. I senare fallet antages ganska allmänt, att kapitalbildningen minskas, eftersom en skattelindring för de små inkomsttagarna sannolikt åtföljes av en ökad konsumtion.

En konsumtionsökning blir tydligen också följd, om arvsskatten användes till nya utgifter, som avse att förbättra de fattigare medborgarnes levnadsstandard, t. ex. bättre hälsovård, bättre utbildning, alla slag av „social försäkring“ etc. Genom dessa statens utgifter skapas visserligen „personligt kapital“ i större utsträckning än förut, och värdet därav för produktionen kan vara större än värdet av det „materiella kapital“, som annars kunde ha bildats. Men det är detta sistnämnda som här intresserar oss, och antagligt är, att en arvs-

skatt använd för löpander utgifter i viss omfattning verkar hämmande på denna kapitalbildning, även om hänsyn tages till de ökade möjligheter att spara, som en bättre levnadsstandard och en högre effektivitet förskaffar åt bredare folklager. Detta är ju bara en omskrivning för den gamla erfarenheten, att det är lättare att spara en viss procent av en stor inkomst än samma procent av en liten inkomst, och att alltså en ojämn fördelning av inkomsterna i samhället såtillvida främjar den rent individuella kapitalbildningen.

Nu finns det, såvitt man kan förstå, ingen anledning att betrakta just den takt i kapitalbildningen, som följer av enskilda sparares syn på sina egna intressen under en viss fördelning av egendom och inkomster, såsom den ur alla medborgarnes synpunkt bästa. Snabbare kapitalbildning betyder ju — eller borde åtminstone betyda — bättre behovstillfredsställelse i framtiden mot större uppoffringar nu. Om alla medborgare finge deltaga i denna avvägning av nutid mot framtid, kan det mycket väl tänkas, att de skulle anse fördelarna av en något lugnare takt väga tyngre, än många dyrkare av den framtida lyckans ständigt flyende gudinna äro böjda för att erkänna. Det är inte håller ur vägen att erinra om att våra föreställningar om en kapitalbildning, tillräcklig för ett visst tempo i framåtskridandet, ha formats under en tid av snabb folkökning. Det saknas alltså inte moment, som äro ägnade att något lugna farhågorna, då talet faller på det minskade sparande, som kan bli följderna av en ekonomisk utjämning.

Men framför allt torde det vara så, att vi alls inte stå hjälplösa, om det befinnes nödvändigt att hålla kapitalbildningen uppe vid en viss höjd. Att överlämna denna angelägenhet åt en relativt liten grupp av medborgare, som för sin medverkan kräva en anmärkningsvärt hög ersättning, synes vara en rätt så primitiv och slösaktig metod. Man kan på olika vägar stimulera det enskilda sparandet bland de mindre inkomsttagarna. Det finns olika former av „kollektivt“ sparande, sådant vi nu se det inom aktiebolagen eller de kooperativa sammanlutningarna. Till detta kollektiva sparande kan man också räkna en kapitalbildning i statens hand genom beskattning.

Det kollektiva sparandet är otvivelaktigt redan en ytterst betydelsefull faktor. Colwynkomitén konstaterar för Englands del, att kapitalbildningen inte var så stark 1924 som 1913. Om man för 1924 vågar anta en summa på 500 mill. pund, så betyder detta en „brist“ i förhållande till 1913 — räknad i samma penningvärde — på 150 mill. Men av de 500 mill. voro

200 Mill. icke utdelade vinster, och denna del av sparandet hade icke sjunkit i jämförelse med tiden före kriget. Samma iakttagelse kan man göra för Sveriges del. Emot 90 mill. icke utdelade vinster 1913 stå 1924 och 1925 resp. 153 och 167 mill. Sparandet inom de olika formerna av kooperativa sammanslutningar är bekant. Däremot kanske det förtjänar framhållas, att svenska staten redan tagit på sig ansvaret för en kapitalbildning genom beskattning.

Jag åsyftar härmed inte den kapitalbildning som det allmänna åstadkommer i och med sina anstalter för hälsovård och uppfostran. Inte håller fondbildningen för t. ex. ålderdomsförsäkringen, ehuru den s. k. pensionsfonden beräknas småningom stiga till så väldiga belopp, att man på sina håll blivit orolig för dess inflytande på kapitalmarknaden. Mera anmärkningsvärd är användningen av skattemedel till järnvägsbygge, till utlåningsfonder och till avbetalning av det i statens affärsföretag nedlagda och upplånade kapitalet. För järnvägsbygge och utlåning är avsikten klart nog att täcka den del av kapitalutlägggen, som inte kan beräknas ge normal förräntning. Vid den extra avbetalning av statsskulden som de senaste åren praktiserats, ha samma synpunkter spelat in, ehuru det ju förhåller sig så, att inkomsterna av svenska statens „produktiva fonder“ mycket väl täcka utgifterna för förräntning av statsskulden. Men åtgärden att draga mellan 20 och 25 mill. kronor — såsom summan är för nästa budgetår — undan den löpande budgeten skulle säkerligen icke ha kommit till stånd, om det inte här varit fråga om inkomster av sprit- och maltskatter. Endast en viss del av dessa inkomster får användas till löpande utgifter. Resten fonderas till en mindre del i en rusdrycksmedelsfond och går i övrigt till en snabbare amortering av statsskulden. Just tillvaron i olika länder av en stark skuldsättning från statens sida övar ett icka ringa inflytande på diskussionen om de ekonomiska verkningarna av en utvidgad arvsbeskattning, och därmed komma vi över till den tredje och sista rubriken i detta föredrag.

Arvsskatten och det ekonomiska systemet.

I samma ögonblick en samhällets kapitalbildning rekommenderas som en ersättning för de enskilda medborgarnes, är det åtskilliga nya problem som rulla upp sig. Minst allvarlig, ehuru ofta diskuterad, synes den frågan vara, om man verkligen kan vänta sig tillräcklig insikt om kapitalbildningens nödvändig-

het hos en demokratisk representation för medborgarne. Det gäller ju att offra av ögonblickets tillfredsställelse för framtida behov. Farhågorna för en kortsynt politik synas vara rätt onödiga. Exempel från kapitalförstöring av arbetaregrupper, som under en revolutionsperiod kommit i besittning av kapitalföremål, ha ingen beviskraft. Men inte heller det argument är tillämpligt, som hämtas från de breda folklagrens strävan att lätta på konsumtionsskatterna och lägga över så stor del av skattebördan som möjligt på större inkomster och förmögenheter. En sådan politik kan verka hämmande på kapitalbildningen, och det ser alltså ut, som om de breda lagren krävde lättnader för ögonblicket utan hänsyn till framtiden. Men härvid äro två ting att hålla i minnet. För det första är en möjlig risk inte detsamma som en ofrånkomlig verklighet. För det andra innebär en konsumtionsbegränsning för de breda lagren i detta fall, att de skola avstå från tillfredsställandet av egna behov nu, för att andra människor skola sättas i tillfälle att — möjligen — bilda kapital. För att belysa skillnaden kan man jämföra arbetarnes hållning vid en lönestrid och vid ett årsmöte i en kooperativ förening. Kravet på högre lön vidhålles gentemot alla invändningar, att det försvårar företagens konsolidering eller aktieägarnes förmåga att bilda kapital. Samma arbetare besluta utan tvekan att en del av överskottet i det kooperativa företaget icke skall utdelas. Det är ett i grunden bevis för äganderättens djupa rötter, att den även i sin kollektiva form slår en brygga mellan nuet och framtiden, medan en vädjan till den förnuftsmässiga insikten om hela samhällets och därmed också den enskildes bästa slår slint.

Någon oro för samhällets förmåga och folkrepresentanternas villighet att genom beskattning åstadkomma en nödvändig konsumtionsbegränsning torde man alltså inte behöva hysa. En fondering av arvsskatten, d. v. s. den indragna förmögenhetens bevarande i statens hand såsom kapital, innebär ju i och för sig en sådan konsumtionsbegränsning, så snart staten av denna förmögenhets avkastning „sparar“ mera än arvtagaren skulle ha gjort. Om vi anta att arvtagaren skulle ha konsumerat hälften och sparat eller betalt i skatt hälften, kan staten bruka den ena hälften till „ekonomisk utjämning“ — skattelindring, uppfostran, „sociala“ åtgärder av olika slag — utan att minska kapitalbildningen.

Om statens förmåga att skaffa sig egendom sålunda inte kan betvivlas, möter man så mycket mera delade meningar, när det gäller dess förmåga att på ett effektivt sätt förvalta

den. Och hela den tankegång, som ligger bakom strävan efter ekonomisk utjämning på arvsskattens väg, avvisas av många med en hänvisning till de ekonomiska riskerna i en utvidgad statsverksamhet. Här kan emellertid statsskulden skjutas in som en buffert. En avbetalning av — inhemsk — statsskuld med arvsskattemedel minskar ju inte den mängd kapital, som av enskilda förvaltas. Staten ökar sin förmögenhet, om dess produktiva anläggningar göras skuldfria, men den utsträcker inte sitt verksamhetsområde. Den svenska arvsskatten ger för närvarande endast 15 mill. kronor om året. En så pass kraftig stegring som upp till 100 mill. skulle ändå inte betyda, att staten bleve skuldfri i en handvändning. Den svenska statsskulden uppgår i detta ögonblick till mer än 1.800 mill. kronor.

Men klart är, att man till sist inte kommer förbi de tvistiga frågorna om statens förmåga att förvalta kapital eller åtminstone dess förmåga att utvälja de lämpliga förvaltarna. Ty det låter ju mycket väl tänka sig, att statens direkta förvaltning av produktiva företag hålles inom rätt så snäva gränser, fastän dess kontrollerande verksamhet såsom ett slags „överägare“ utsträcker. Den mångfald av problem, vari en diskussion om arvsskatten sålunda utmynnar, har jag emellertid ansett ligga utom ramen av detta föredrag. Dessa problem tränga sig ju fram även från andra utgångspunkter än den som här intresserat oss. Frikonkurrensens undanträngande genom stora sammanslutningar aktualiserar frågan om statens roll i det ekonomiska livet. Konjunkturväxlingarna och våra möjligheter att behärska dem kunna inte diskuteras utan att man går in på frågan om den enskildes rörelsefrihet och det tillrådliga i att med samhällets hjälp begränsa den. Överallt formar sig problemet till en fråga om den bästa balansen mellan ofrånkomliga krafter och berättigade intressen. En balans som inte kan fastställas en gång för alla utan ständigt förskjuter sig. Därför har man inte håller i praktiken de absoluta och oförmedlade motsättningarna, och de svårigheter som möta, behöva inte övervinnas alla på en gång. Det gäller också den ekonomiska utjämningen och problemet att skaffa en ersättning för den kapitalbildning, som nu utgör den egentliga samhälls-ekonomiska funktionen för ett förmöget fåtal. Problemet går in som led i en hel komplex av frågor om den bästa balansen mellan enskild företagsamhet och enskilt sparande å ena sidan, olika former av kollektiv kapitalbildning och kapitalförvaltning å den andra. Striden står om en ny avvägning; och vad som genom den kan vinnas — eller förloras —, därom ger till sist

endast erfarenheten besked. En diskussion om de möjliga eller sannolika verkningarna ändrar sällan inriktningen hos de krafter som bestämma över vår vilja. Kraven på ekonomisk utjämning och på begränsning av den ärvda rikedomens suga näring ur källor långt utanför den ekonomiska vetenskapens råmärken, och motståndarne drivas knappast heller ur sina positioner genom teoretiska resonemang. Men diskussionen kan göra det klarare, var de verkliga tvistepunkterna äro att söka. Den kan möjligen något minska motståndarnes farhågor. Den kan göra anhängarne tydligare medvetna om, var de måste sätta in sina ansträngningar, om det stora samhällsexperimentet skall ha utsikter att lyckas.

